

аспірант кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У статті розкриваються походження поняття органів внутрішніх справ, природа його походження на прикладі робіт багатьох вчених. Дається авторське поняття органів внутрішніх справ. Містяться перелік ознак цього поняття та шляхи законодавчого регулювання цього питання. У статті запропоноване вдосконалення діючого законодавства шляхом внесення змін та доповнень. Автор статті акцентує увагу на законодавчому врегулюванні поняття органів внутрішніх справ та розробленні проекту Закону України стосовно цього питання.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, адміністративне право, адміністративно-процесуальна діяльність.

В статье раскрываются происхождение понятия органов внутренних дел, природа его происхождения на примере работ многих ученых. Дается авторское понятие органов внутренних дел. Содержатся основные признаки этого понятия и пути законодательного регулирования этой проблемы. В статье предложено усовершенствование действующего законодательства путем внесения изменений и дополнений. Автор статьи акцентирует внимание на законодательном урегулировании понятия органов внутренних дел и разработке проекта Закона Украины по этому вопросу.

Ключевые слова: органы внутренних дел, административное право, административно-процессуальная деятельность.

Article content reveals the origin of the concept of the Interior, the nature of its origin, for example of the many scientists. Copyright concept of the Interior. It contains a list of features of this concept and ways of legal regulation of this issue. The article suggests improving the current legislation through amendments and additions. The article focuses on the concept of legislative regulation of the Interior and the draft Law of Ukraine on this issue.

Key words: enforcement bodies, administrative law, administrative and procedural activities.

Життя кожної держави неможливо уявити без ефективного забезпечення прав і свобод людини та громадянина, яке є найважливішим завданням внутрішньої та зовнішньої політики країни. Така важлива риса держави, як правоохоронна діяльність, є відображенням внутрішньої політики. Саме функціонування всіх гілок влади створює умови для забезпечення прав і свобод людини та їх практичної реалізації, є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якого суспільства і держави в цілому. Вагомої значущості та актуальності набуває забезпечення та гарантування безпеки, добробуту кожної

людини та громадянина при забезпеченні прав і свобод. Потреби суспільства та інтереси держави щодо охорони громадської безпеки та порядку, припинення правопорушення, забезпечення прав і свобод громадян перетинаються, оскільки забезпечення законності становить одну з головних функцій держави і є запорукою стабільності суспільства. Сьогодні держава і суспільство зацікавлені в ефективному гарантуванні безпеки громадян, належному забезпеченні їх прав і свобод, ефективному виконанні обов'язків у правоохоронній сфері. Слід підкреслити, що важливою гарантією правопорядку та законності є правоохо-

© Ільницький В. О., 2015

ронна діяльність держави, яка поміж іншим здійснюється через систему органів внутрішніх справ.

Органи внутрішніх справ – один з правоохоронних органів держави, діяльність якого досить різнобічна і спрямована на захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства, припинення правопорушення, охорону громадського порядку й забезпечення громадської безпеки. Ця діяльність здійснюється від імені держави. Держава, як і суспільство, зацікавлена в громадському спокої, упорядкованості внутрішніх державних відносин, у забезпеченні особистої безпеки громадян, захисті їх прав, свобод та законних інтересів. У механізмі здійснення особистої безпеки громадян важлива роль належить державі та її органам. Саме тут важливу роль виконують органи внутрішніх справ. Припинення правопорушення розглядається як надзвичайно актуальне загальнодержавне завдання великої політичної ваги, найважливіша складова частина багатопланової діяльності органів державної влади, і в першу чергу – органів внутрішніх справ.

Пріоритет правової демократичної держави визначається у постійній турботі про зміцнення правопорядку та законності, захист суспільства і кожної особи від протиправних дій, організації та координації на загальнодержавному рівні та в окремих регіонах припинення різного роду правопорушень.

Нормативні документи, які регламентують діяльність і структуру органів внутрішніх справ, виконують важливу організаційну роль тим, що враховують результати попередньої аналітичної роботи з метою поліпшення діяльності кожного суб'єкта і об'єкта управління, визначають завдання й цілі управлінської діяльності, встановлюють компетенцію кожної структури та її відповідність змісту управлінського процесу [1, с. 56].

Україна провела низку кардинальних змін у зовнішній та внутрішній політиці держави, де пріоритетного значення на-

було прагнення України отримати статус повноправного члена Європейського Союзу. Інтеграція України до Європейського співтовариства є важливим чинником державної незалежності, безпеки, політичної стабільності, економічного розвитку країни та соціальної злагоди в суспільстві.

Органи внутрішніх справ є одним із елементів системи правоохоронних органів України. Їхня діяльність спрямована на забезпечення громадського порядку на всій території держави [2, с. 679].

За відсутності єдиного законодавчо закріпленого визначення поняття органів внутрішніх справ доречно було розглянути декілька точок зору стосовно цього поняття та, проаналізувавши це питання, дати авторське визначення цього терміна.

Отже, С. В. Белан пропонує таке визначення: органи внутрішніх справ – це правозахисні органи державної виконавчої влади, які беруть участь у здійсненні внутрішніх та зовнішніх функцій держави, спрямованих на забезпечення законності та правопорядку, захист від протиправних посягань життя, здоров'я, прав та свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства та держави [3, с. 56].

В. В. Молдован, у свою чергу, зазначає, що це орган системи виконавчої влади, який безпосередньо підпорядкований Міністерству внутрішніх справ, здійснює функцію зміцнення законності і правопорядку, захисту прав і законних інтересів громадян нашої держави [4, с. 70]. З урахуванням визначення органів внутрішніх справ за В. В. Молдованом треба зазначити, що Міністерству внутрішніх справ підпорядковуються органи внутрішніх справ. Міністерство внутрішніх справ як головний (провідний) орган у системі центральних органів виконавчої влади та його органи на місцях спрямовують свою діяльність на реалізацію державної політики у сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних

посягань; вони здійснюють припинення правопорушень, охороняють громадський порядок, забезпечують громадську безпеку, безпеку дорожнього руху та пожежну безпеку, здійснюють охорону та оборону особливо важливих державних об'єктів [2, с. 724].

У дисертації Ю. В. Фоміна наведено таке визначення, як орган публічної адміністрації, на який покладається обов'язок щодо охорони громадського порядку, забезпечення громадського порядку, забезпечення прав і свобод людини та громадянина [6, с. 104].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про концепцію розвитку системи Міністерства внутрішніх справ» від 24 квітня 1996 р. № 456 визначалися система органів внутрішніх справ України, етапи, принципи та завдання. Хоча ця постанова втратила чинність, але має вагомий внесок у контексті початкового етапу створення та розвитку органів внутрішніх справ в Україні та їх системи. Протягом 2002–2013 рр. здійснювалися подальші кроки у цьому процесі, що забезпечувалося програмами, концепціями, стратегіями, які стосувалися розроблення та реалізації чергових заходів щодо реформування системи органів МВС України. Обґрунтування мети, завдань, базових принципів, шляхів, методів та інших складових реформування у названих проектах здійснювалося переважно в рамках відомчого бачення, хоча проголошувалося, що перетворення у системі МВС України мають корелюватися з концептуальними заходами реформування всієї правоохоронної системи держави. МВС України як силова структура з власною розгалуженою системою освіти та науки забезпечила створення і супроводження необхідних директивних документів щодо створення та подальшого розвитку системи органів внутрішніх справ та підготовку обґрунтованих управлінських, правових, інноваційних, технологічних та інших напрямів удосконалення системи та діяльності цих орга-

нів. Тривалий процес реформування дозволив з'ясувати чимало питань, пов'язаних із методологією, загальними засадами, сутністю, принципами, організацією, узагальненням національного та іноземного досвіду побудови та функціонування правоохоронних структур. Протягом доби незалежності понад десять очільників МВС України не лише декларували чергове реформування відомства, але й реалізовували програмні положення, започатковані попередниками. За вказаний термін було виконано чимало організаційних та нормативно-правових заходів щодо забезпечення реформування системи органів внутрішніх справ, зокрема планів, рішень, розпоряджень і проектів, упорядковано напрями реформування, визначено їх пріоритетність, оптимальність та критерії ефективності.

Проблеми реформування системи органів виконавчої влади останнім часом гостро постають перед нашим суспільством. Особливо актуальною виступає ця проблема для системи органів внутрішніх справ України. Зокрема, Указом Президента України «Питання Міжвідомчої комісії з питань реформування правоохоронних органів» від 23.05.2005 р. було затверджено Положення про Міжвідомчу комісію та затверджено її склад. Міжвідомча комісія з питань реформування правоохоронних органів є консультативно-дорадчим органом при Раді національної безпеки і оборони України.

Основні завдання Комісії полягають у: здійсненні аналізу організації та діяльності правоохоронних органів, визначенні рівня їх відповідності викликам і загрозам національній безпеці України; підготовці з урахуванням загальновідомих міжнародних норм і стандартів пропозицій щодо вдосконалення та оптимізації системи правоохоронних органів в Україні, їхньої структури, організації діяльності; організації підготовки та розгляду проектів законів, актів Президента України, Кабінету Міністрів

України, програм, заходів із питань удосконалення організації та діяльності правоохоронних органів, координації їхньої роботи щодо посилення боротьби з корупцією, захисту прав і свобод громадян.

Органи внутрішніх справ є одним із органів виконавчої влади. На них поширюються всі загальні риси поняття державних органів. Це означає, що органи внутрішніх справ створюються з метою безпосереднього здійснення конкретного виду державної діяльності, виконують завдання, що характеризуються чітко визначеною державою спрямованістю, цілями, завданнями та функціями; наділяються певним обсягом компетенції; реалізують свою діяльність за допомогою визначених державою методів і форм; мають певну організаційно-правову форму, внутрішню структуру та зовнішні зв'язки [9]. У складі комісії знаходився В. Я. Тацій, котрий поряд з іншими науковцями та політичними діячами розробляв концепцію реформування органів внутрішніх справ, створення понять, структури та загальної чисельності цих органів та відображення цього в нормативних актах.

Уперше проект Закону України «Про органи внутрішніх справ України» внесений народним депутатом України Г. Г. Москалем у 2008 р. Але нестабільна політична ситуація в країні вплинула на те, що робота над зазначеним законопроектом не отримала свого логічного завершення, отже, документ залишився неприйнятним. Стаття 1 цього законопроекту містить перелік визначених термінів, серед яких є і поняття органів внутрішніх справ. Так, під органами внутрішніх справ України розуміється єдина система органів державної влади, що підпорядковуються Міністру внутрішніх справ України, на які Конституцією України і законами України покладені функції забезпечення правопорядку, громадської безпеки, цивільного захисту населення, охорони державного кордону та контролю за окремими сферами соціальної організації суспільства [6].

Указом Президента України «Про план заходів з виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства у Раді Європи» від 12 січня 2011 р. [7] Мін'юсту України у співпраці з МВС було доручено розробити концепцію реформування правоохоронних органів. Наприкінці 2013 р. у зв'язку з відмовою від європейського вектора цей процес був загальмований з посиланням на віддалення завершення реформування МВС. Подальший розвиток політичної ситуації, пов'язаної з акціями протесту в Україні та залученням владою до протидії їм підрозділів органів внутрішніх справ, призвів до руйнації їх авторитету та нездатності виконання правоохоронних функцій. Процес зростання правопорушень, неналежне кадрове забезпечення, майже повна втрата довіри населення, недотримання міжнародних стандартів захисту прав і свобод людини, каральна спрямованість діяльності дають підстави для висновку, що вживані заходи з реформування органів внутрішніх справ не витримали сподівань [3, с. 67–69].

Нове законодавче життя органи внутрішніх справ отримали вже за ініціативи Кабінету Міністрів України, який очолює А. П. Яценюк, у квітні 2015 р., коли був підготовлений законопроект України «Про органи внутрішніх справ» та прийнятий Верховною Радою України, але ветоаний Президентом. Законопроект визначає правові та організаційні засади діяльності центральних органів виконавчої влади України у сфері внутрішніх справ. У ст. 1 дається визначення органів внутрішніх справ як системи органів виконавчої влади та військових формувань, які беруть участь у формуванні та реалізують державну політику у сфері внутрішніх справ [8].

Отже, аналіз понять органів внутрішніх справ, які наводяться вченими-адміністративістами, дає підстави дати авторське поняття: це система правоохоронних органів, котра підпорядковується Міністерству внутрішніх справ України

та виконує покладені на них функції згідно з Конституцією України та законами України в забезпеченні правопорядку, громадської безпеки, цивільного захисту населення, охорони державного кордону та контролю за окремими сферами соціальної організації суспільства, прав і свобод людини та громадянина, припинення правопорушень, безпеки дорожнього руху та пожежної безпеки, здійснює охорону та оборону особливо важливих державних об'єктів.

Аналіз та визначення поняття органів внутрішніх справ дозволяє нам виділити ознаки цих органів:

1. Органи внутрішніх справ, виконуючи покладені на них завдання та функції, здійснюють свою діяльність від імені держави. Держава, як і суспільство, зацікавлена в громадському спокої, упорядкованості внутрішніх державних відносин, у забезпеченні особистої безпеки громадян, захисті їх прав, свобод та законних інтересів. У механізмі здійснення особистої безпеки громадян важлива роль належить державі та її органам. Саме тут важливу роль виконують органи внутрішніх справ. Припинення правопорушення розглядається як надзвичайно актуальне загальнодержавне завдання великої політичної ваги, найважливіша складова частина багатопланової діяльності органів державної влади, і в першу чергу – органів внутрішніх справ. Пріоритет правової демократичної держави визначається у постійній турботі про зміцнення правопорядку та законності, захист суспільства і кожної особи від протиправних дій, організації та координації на загальнодержавному рівні та в окремих регіонах припинення різного роду правопорушень.

2. Орган внутрішніх справ являє собою організацію, колектив державних службовців, повноваження яких розподілені серед структурних підрозділів. Відповідно до ст. 3 Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого Постановою Ка-

бінету Міністрів Української РСР від 29 липня 1991 р. № 114, на службу в органи внутрішніх справ приймаються на добровільних засадах особи, які досягли 18-річного віку (крім випадків, встановлених законодавством), здатні за особистими якостями, освітою і станом здоров'я виконувати покладені на них обов'язки. Під час прийняття на службу може бути встановлено іспитовий строк тривалістю до одного року. Особливості проходження служби в період іспитового строку визначаються МВС. Стосовно осіб, які приймаються на службу в органи внутрішніх справ, проводиться спеціальна перевірка відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» у разі, коли посади, на які вони претендують, передбачають зайняття відповідального або особливо відповідального становища чи належать до посад з підвищеним корупційним ризиком, перелік яких затверджується Національним агентством з питань запобігання корупції.

Стаття 4 визначає, що рядовий і молодший начальницький склад органів внутрішніх справ комплектується на договірних засадах особами чоловічої статі, які пройшли дійсну військову службу, іншими особами, які перебувають в запасі Збройних Сил (крім офіцерів запасу), а в необхідних випадках і жінками. Порядок і умови укладання договору визначаються Міністром внутрішніх справ [10]. Але недоліком цієї Постанови, як більшості актів, регулюючих питання, пов'язані з органами внутрішніх справ, є їх застарілість та неактуальність у теперішній час. Вона потребує законодавчих змін шляхом внесення доповнень або прийняття нового акта. Наприклад, дана Постанова має перелік спеціальних звань (рядовий міліції, молодший сержант міліції, сержант міліції) тих органів, посадові особи яких колись входили до складу органів внутрішніх справ. Чинність та дія цього акта тільки накопичує та перешкоджає законодавче регулювання органів внутрішніх справ.

3. Кожен орган внутрішніх справ має офіційне найменування та символіку цього органу. Указ Президента України «Про символіку Національної гвардії України» постановляє заснувати емблему Національної гвардії України і прапор Національної гвардії України, бойові прапори оперативно-територіальних об'єднань, з'єднань, військових частин, вищих навчальних закладів Національної гвардії України та штандарт командувача Національної гвардії України, установити, що перелік оперативно-територіальних об'єднань, з'єднань, військових частин, вищих навчальних закладів Національної гвардії України, які можуть мати власні бойові прапори, затверджується Міністерством внутрішніх справ України [11].

У ст. 17 Закону України «Про Національну поліцію» зазначається, що поліцейський має службове посвідчення та спеціальний жетон. Зразки та порядок видання службових посвідчень та спеціальних жетонів затверджує Міністр внутрішніх справ України [13].

Наявність цих атрибутів необхідна для розпізнавання та належного виконання посадовими особами органів внутрішніх справ покладених на них повноважень.

4. Є найбільш численними серед правоохоронних органів.

Згідно із Законом України «Про загальну структуру та чисельність Міністерства внутрішніх справ України» загальна чисельність Міністерства внутрішніх справ України (за винятком чисельності Національної гвардії України, що визначається Законом України «Про Національну гвардію України») становить 210 000 осіб. За рахунок Державного бюджету України утримуються 152 000 працівників органів внутрішніх справ, з яких чисельність осіб рядового і начальницького складу не може перевищувати величину, визначену із розрахунку 300 осіб на 100 000 населення. За Законом України «Про Національну гвардію України» чисельність Національ-

ної гвардії України не перевищує 60 тисяч військовослужбовців. У разі необхідності чисельність Національної гвардії України може бути збільшена відповідним законом. У 2015 р. органи внутрішніх справ налічують 262 тисячі осіб. Попри таку велику чисельність цих органів рівень довіри до них дуже низький. За результатами січневого опитування 2015 р., повну довіру до Міністра внутрішніх справ засвідчили лише дещо більше 19% громадян [12, с. 20]. Така велика чисельність органів внутрішніх справ не покращує якість виконаних завдань, покладених перед цими органами. Застарілість законодавства, яке регулює їх діяльність, та дублювання повноважень одного органу іншим створюють лише велику кількість осіб, які перебувають у цих органах, а не блискуче виконання повноважень особами, котрі входять до їх складу.

5. Цільовим призначенням цих органів є здійснення правоохоронної діяльності. Згідно із Законом України «Про Національну поліцію» Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки і порядку. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; та ін. Згідно із Законом України «Про Національну гвардію України» Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки [13;

14]. Нормативний акт органу, котрий входить до системи органів внутрішніх справ, у своїх статтях закріплює основну ціль діяльності органу як правоохорону.

6. Кожний орган внутрішніх справ наділений повноваженнями, має певний обсяг прав та обов'язків.

7. Діяльність цих органів має вторинний, підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер, бо вони здійснюють свої функції на підставі та на виконання закону. Але, реалізуючи свою компетенцію, виконуючи закони, органи мають повноваження розпоряджатися з конкретних питань та приймати підзаконні нормативні акти.

8. Для здійснення своїх завдань і функцій ці органи також наділені правом широкого застосування заходів державного (зокрема, адміністративного) примусу та мають спеціальний апарат примусу. На підставі Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський має застосовувати поліцейські заходи, які являють собою дію або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції. Обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Обраний поліцейський захід є законним, якщо він визначений законом. Поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України. Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам. Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи

держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди. Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції. Поліцейський захід припиняється, якщо досягнуто мети його застосування, якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною або якщо немає необхідності в подальшому застосуванні такого заходу.

Крім того, Закон України «Про Національну гвардію України» визначає, що військовослужбовці Національної гвардії України мають право застосовувати заходи фізичного впливу, а за виключної необхідності і спеціальні засоби, вогнепальну зброю, озброєння та бойову техніку в порядку та у випадках, передбачених цим Законом, а під час несення внутрішньої та вартової служб – відповідно Статутом внутрішньої служби та Статутом гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України [14].

9. Кожен орган внутрішніх справ є суб'єктом державної власності, утримується за рахунок Державного бюджету. Відповідно до ст. 22 Бюджетного кодексу головними розпорядниками бюджетних коштів можуть бути виключно: за бюджетними призначеннями, визначеними законом про Державний бюджет України, – установи, уповноважені забезпечувати діяльність міністерства на реалізацію державної політики у відповідній сфері, в особі їх керівників [15].

10. У системі цих органів присутня ієрархічна підпорядкованість.

Аналіз чинного законодавства на прикладі Національної поліції та Національної гвардії України дозволив виявити особливості органів внутрішніх справ, відокремити їх один від одного. Але, як зазначалось раніше, прийняття єдиного Закону України, котрий містив би у своєму змісті всі особливості, закріплював та регулював їх на законодавчому рівні, значно покращило би діяльність цих органів, розмежувало повноваження кожного органу, закріпило права і обов'язки,

вирішило проблему з перетинанням функцій та повноважень багатьох органів, закріпило б загальну структуру органів внутрішніх справ України.

Європейський напрям розвитку органів внутрішніх справ зобов'язує нашу державу перетворити Міністерство внутрішніх справ на цивільний орган європейського зразка. Таким чином, ор-

гани внутрішніх справ, не відмовляючись від виконання основного завдання, – охорони правопорядку, мають змістити акцент своєї роботи на зв'язок з населенням, оскільки, як вірно зазначає Л. П. Коваленко, без активної підтримки громадян профілактика та припинення правопорушень є малоефективними [16, с. 11].

Література

1. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України : монографія / О. М. Бандурка. – Х. : НУВС, 2004. – 780 с.
2. Правознавство : підручник / авт. кол.: С. Е. Демський, В. С. Ковальський, А. М. Колодій (кер. авт. кол.) та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. – 7-ме вид., стер. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
3. Конспект лекцій з дисципліни «Організація роботи судових та правоохоронних органів» / уклад.: Т. М. Ковалевська, С. В. Белан. – Х. : АЦЗ України, 2005. – 96 с.
4. Молдован В. В. Правоохоронні органи : курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / В. В. Молдован. – К. : Юмана, 1998. – 160 с.
5. Фомін Ю. В. Органи внутрішніх справ України в системі публічної адміністрації: адміністративно-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. В. Фомін. – Х., 2012. – 226 с.
6. Про органи внутрішніх справ [Електронний ресурс] : Проект Закону України від 18.01.2008 № 1376. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31401.
7. Адміністративна діяльність : навч. посіб. / [В. В. Новіков, М. В. Ковалів, В. П. Столбовий та ін.] ; за заг. ред. О. І. Остапенка. – Львів : ЛІВС, 2002. – 252 с.
8. Проект Закону України «Про органи внутрішніх справ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54672.
9. Питання Міжвідомчої комісії з питань реформування правоохоронних органів [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 23 трав. 2005 р. № 834. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
10. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим та начальницьким складом органів внутрішніх справ [Електронний ресурс] : Постанова КМ УРСР. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/114-91-p>.
11. Про символіку Національної гвардії України [Електронний ресурс] : Указ Президента України. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/464/2014>.
12. Концептуальні підходи до реформування органів внутрішніх справ як складової правоохоронної системи та сектору безпеки і оборони України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.razumkov.org.ua/upload/przh_Melnyk_militsiya_2015_8_5.pdf.
13. Про Національну поліцію : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.
14. Про Національну гвардію України : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 17. – Ст. 594.
15. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/paran366#n366>.
16. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ : навч. посіб. для підготов. для іспиту / Л. П. Коваленко. – Х. : Юрайт, 2015. – 112 с.